

De Voorzitter van de Tweede Kamer
der Staten-Generaal
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

DVVO-U-2556711

Implementatie WMO

1. Inleiding

In het algemeen overleg over de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO) van 9 december 2004 heb ik u toegezegd een brief te sturen waarin ik u laat weten hoe ik de implementatie van de WMO ter hand zal nemen. De gemeente zal binnen de WMO, veel meer dan nu, een samenhangend beleid op het gebied van maatschappelijke ondersteuning én op aanpalende terreinen moeten voeren. De WMO biedt de mogelijkheid om het beleid integraal vorm te geven door bestaande regelingen te bundelen en te versterken. De invoering van de WMO is een majeure operatie waarbij veel partijen betrokken zijn en die voor de burgers, zeker op termijn, veel zal gaan betekenen. Dat vraagt om een gefaseerde en zorgvuldige invoering waarmee tijdig begonnen moet worden om ervoor te zorgen dat iedereen er op 1 januari 2006 klaar voor is. Ik realiseer me terdege dat de parlementaire behandeling van de wet nog moet plaatsvinden en dat de uitkomst daarvan een belangrijke rol speelt bij de implementatie ervan. Dat neemt echter niet weg dat nu reeds een aantal trajecten in gang gezet moet worden om 1 januari 2006 (in de lijn van de motie Vietsch) te halen. In deze brief ga ik op deze trajecten in.

In de brief van 23 april 2004 "Op weg naar een bestendig stelsel voor langdurige zorg en maatschappelijke ondersteuning" (TK 2003-2004, 29 538, nr. 1) is uiteengezet welke resultaten er voor de burger met de introductie van de WMO behaald zullen worden. Deze brief, de beraadslagingen in uw kamer en de motie Vietsch zoals besproken bij de behandeling van de VWS begroting 2005, vormen de basis voor het implementatietraject WMO.

Het nu voorliggende implementatietraject is allereerst gericht op de gemeenten in Nederland. Ik heb er dan ook voor gekozen de implementatie nadrukkelijk samen met de VNG ter hand te nemen. Het is essentieel dat de WMO adequaat en zorgvuldig wordt uitgevoerd door gemeenten, redenerend vanuit de burger. Het eerste doel van het implementatietraject is er dan ook op gericht om ervoor te zorgen dat de gemeenten er klaar voor zijn om de WMO op 1 januari 2006 op een goede wijze uit te voeren. Het tweede doel van het implementatietraject is om via ontwikkelpilots te laten zien hoe de WMO na 2006 op een succesvolle manier verder uitgebouwd kan worden. Ik vind het van wezenlijk belang dat de cliënten en cliëntenorganisaties goed worden toegerust en betrokken bij de WMO. Ik zet daarom ook in op een specifiek traject voor hen. Uiteraard worden de cliëntorganisaties en de brancheorganisaties ook via klankbordgroepen nadrukkelijk bij het

gehele implementatietraject betrokken. Inmiddels hebben vanwege de brede betekenis van de wet ook de vakbonden hun belangstelling kenbaar gemaakt om bij het implementatietraject te worden betrokken.

In het implementatietraject onderscheid ik vier sporen:

- a. Het opleveren van een gereedchapskist.
- b. Het opzetten van invoeringstrajecten.
- c. Het opzetten van ontwikkelpilots.
- d. Het faciliteren van cliëntenorganisaties en ouderenorganisaties.

Ten behoeve van alle vier sporen zet ik fors in op een intensief communicatietraject. Hierin staat de dialoog met en tussen gemeenten en veldpartijen centraal alsook de voorlichting aan de burgers. Het communicatietraject bestaat onder andere uit:

- Een grote informatiebijeenkomst voor gemeenten op 2 maart a.s.;
- 4 werkconferenties WMO voor alle betrokken partijen;
- Twee voorlichtingsrondes van in totaal circa 30 regionale bijeenkomsten;
- Maandelijkse nieuwsbrief WMO;
- Voorlichtingsmateriaal;
- Campagne in huis - aan - huis bladen.

Om dit implementatietraject gedegen vorm te geven, zal ik hiervoor in de begroting middelen moeten vrijmaken. Daarover ben ik op dit moment in onderhandeling met de VNG. Dat geldt ook voor de uitvoeringskosten als de WMO is ingevoerd. In dit stadium van onderhandeling kan ik u nog geen bedragen noemen. Ik zal u daarover medio maart informeren.

2. Landelijke gereedchapskist.

Om gemeenten tijdig voor te bereiden op hun nieuwe taken laat ik, expliciet voor gemeenten, in het eerste kwartaal van 2005 een reeks van ondersteunende instrumenten en hulpmiddelen ontwikkelen: de gereedchapskist. Met de inhoud van deze gereedchapskist worden gemeenten in staat gesteld om op basis van eigen beleidskeuzes en toegesneden op de lokale situatie de WMO per 1 januari 2006 succesvol uit te voeren. Het te ontwikkelen pakket is veel omvattend en heeft betrekking op de diverse aspecten van de taak waarvoor gemeenten zich zien gesteld. Hierbij gaat het om de volgende instrumenten.

- Handreiking Beleidsnotitie WMO en stappenplan
Gemeenten krijgen een handreiking voor het ontwikkelen van een beleidsnotitie voor de invoering van de WMO: wat dient er te veranderen, hoe gaat de gemeente dat invullen, wat moet daarvoor gebeuren, wanneer en door wie? Naast deze beleidsnotitie wordt een planningshulpmiddel ontwikkeld, gebaseerd op de volgende cruciale deadlines voor 2005 en bijbehorende tijdspaden: de verordening, de levering van voorzieningen, de organisatie, het voorlichtingspad en het financiële / begrotingspad.
Omdat het van groot belang is dat gemeenten hier snel mee aan de slag gaan, komt deze handreiking vóór de startmanifestatie van 2 maart beschikbaar.
- Handreiking samenwerking tussen gemeenten bij de invoering van de WMO
Om te voorkomen dat elke gemeente zelf het wiel gaat uitvinden kan samenwerking tussen gemeenten grote efficiencyvoordelen opleveren, juist ook voor de kleine gemeenten. Onderwerpen die bijvoorbeeld in deze handreiking aan de orde komen zijn:

de voordelen, nadelen en risico's van samenwerking, de keuze van samenwerkingspartners, de rol van de centrumgemeente en een beschrijving van projectmatige samenwerking.

Deze handreiking zal in maart worden opgeleverd.

- Modellen voor interne gemeentelijke organisatie
Hierbij gaat het om een handreiking waarin politieke en ambtelijke beslissers de handvatten worden geboden om de noodzakelijke beslissingen te nemen met betrekking tot de organisatie voor de WMO. Aan de hand van een aantal criteria of organisatieprincipes worden organisatiemodellen gepresenteerd. Aan de hand van een uitgewerkte beslisboom kunnen gemeenten vervolgens een keuze voor een model maken. Ook is er aandacht voor wat er komt kijken bij het implementeren van veranderingen en hoe het implementatieproces organisatorisch vormgegeven kan worden.
Oplevering uiterlijk begin april.
- Planning en Control cyclus, inclusief AO/IC beschrijvingen en consequenties ICT
In deze handreiking worden voorbeelden van de Planning en Control cyclus en voorbeelden van AO/IC beschrijvingen van de hoofdprocessen geboden. Tevens wordt een analyse van de ICT consequenties geboden. Het resultaat is een checklist waarin gemeenteambtenaren die verantwoordelijk zijn voor de uitvoering WMO kunnen controleren of de ICT systemen en de informatievoorziening voldoen.
Oplevering uiterlijk begin april.
- Financieel risicomodel
De financiële gevolgen van verschillende keuzes moeten voor gemeenten inzichtelijk zijn om de juiste afwegingen te kunnen maken. Hiervoor wordt een financieel model ontwikkeld dat bepaalde keuzes financieel kan doorrekenen zodat beslissers de financiële consequenties van de invoering van de WMO goed kunnen inschatten.
Oplevering uiterlijk eind maart.
- Handreiking Huishoudelijke verzorging
Voor en goede invoering van de WMO is het van essentieel belang dat gemeenten de nieuwe taken goed oppakken. De huishoudelijke verzorging springt daarbij het meest in het oog. Hiervoor komt een handreiking met een duidelijk stappenplan om de overgang van de huishoudelijke verzorging naar gemeenten goed te ondersteunen. Hierbij wordt expliciet ingegaan op zaken als inkoop en PGB.
Oplevering uiterlijk begin april.
- Signalement nieuwe taken WMO: subsidieregelingen
Naast de huishoudelijke verzorging gaat ook een aantal subsidieregelingen uit de AWBZ over naar de WMO. In deze signalementen krijgen gemeenten een beknopte, concrete en beleidsgerichte introductie op de nieuwe voorzieningen.
Oplevering uiterlijk begin april.
- Instrumenten voor ketensamenwerking
Dit instrument gaat in op ketensamenwerking in de WMO. De publicatie bevat een model voor ketensamenwerking en een procesmatig stappenplan om met ketenpartners tot effectieve afspraken te komen. Dit gebeurt op basis van diverse klantprofielen (bijvoorbeeld daklozen, gehandicapten, ouderen etc.). De ketens bestrijken zowel de informele zorg, de collectieve voorzieningen en de individuele voorzieningen. Ook huisartsen, woonaanbieders, onderwijsinstellingen, politie etc.

kunnen deel uitmaken van voor de cliënt relevante ketens.
Het instrument is voor 1 juni gereed.

- Aanbieders en inkoopvormen
Met deze handreiking wordt aan gemeenten handvaten geboden bij het opzetten van een systematisch, kwaliteitsbewust en financieel beheersbaar inkoopregime. Daarbij wordt een relatie gelegd met de inhoud en structuur van het WMO-voorzieningspakket op de 7 prestatievelden. Door het aanbieden van verschillende modellen voor verschillende snelheden worden gemeenten met verschillende ambitieniveau's geacommodeerd.
Oplevering uiterlijk begin april.
- Handreiking burgerparticipatie
In deze handreiking worden diverse instrumenten geïnventariseerd en beschreven. Het betreft instrumenten voor: Het peilen van behoeften, wensen en meningen van burgers, de vormgeving van overlegstructuren en de presentatie van instrumenten zoals internetpanels, enquêtes en interviews.
Deze handreiking is voor 1 mei gereed.
- Communicatieplan voor raden, burgers en cliënten
Deze handreiking geeft gemeenten praktisch toepasbare instrumenten en bruikbare teksten om de gemeenteraad, burgers en andere stakeholders te informeren over de WMO. In de handreiking Beleidsnotitie en stappenplan wordt een communicatieplanning opgenomen. Er wordt ingegaan op zowel de voorlichtingsinhoud als de voorlichtingsmethoden.
Oplevering uiterlijk eind maart.

3. De invoeringstrajecten.

De invoeringstrajecten hebben tot doel gemeenten en de veldpartijen te equiperen om de WMO in de lokale samenleving, samen met de burgers, handen en voeten te geven. Om dit zo efficiënt mogelijk te doen worden in deze invoeringstrajecten niet zo zeer nieuwe instrumenten of benaderingswijzen ontwikkeld, maar wordt in nauw overleg met direct betrokkenen bestaand materiaal (waaronder ook goede voorbeelden) gebundeld en toegankelijk ter beschikking gesteld en aan gemeenten, de burgers en/of cliëntenorganisaties. Hierbij zal ook gebruik gemaakt worden van de gemeenten die al ervaring hebben opgedaan met deze thema's van de invoeringstrajecten. Ik ga aan de slag met een vijftal invoeringstrajecten. Deze zijn gericht op: informatie en advies, cliëntenparticipatie, cliëntondersteuning, mantelzorg, vrijwilligerswerk en het persoonsgebonden budget. Ik licht deze vijf invoeringstrajecten kort toe.

3.1. Informatie en advies

Ten eerste is het van essentieel belang dat de burger goed over de WMO geïnformeerd wordt. Doel is dan ook de lokale loketten hiervoor adequaat te faciliteren. De gemeente is straks namelijk de spil als het gaat om het brede terrein van wonen, welzijn en zorg. Het lokale loket informeert de burger over alle mogelijkheden die er in de lokale situatie voor handen zijn en bepaalt de toegang tot de dienstverlening. De activiteiten binnen dit invoeringstraject zijn er op gericht dat alle deze kennis en praktijkervaringen op een handzame manier ter beschikking komen van de gemeenten. De ontwikkeling en inrichting van de lokale loketten zijn al een aantal jaren aan de gang. Er is dus al veel kennis en informatie voorhanden.

Het resultaat is een viertal afzonderlijk publicaties waarin de ervaringen worden gebundeld. Hierbij is er zowel aandacht voor de bestuurlijke invalshoek (visievorming) als voor het operationele werk (een concreet stappenplan).

3.2. Cliëntondersteuning

Doel van het tweede invoeringstraject is het bevorderen van samenwerking tussen gemeenten en de organisaties die zicht richten op cliëntondersteuning. In de zorg en ondersteuning voor mensen met een beperking is de afgelopen jaren goede vooruitgang geboekt als het gaat om de cliëntondersteuning. De MEE organisaties zijn daarin nadrukkelijk betrokken. In menig gemeenten hebben ouderenadviseurs deze ondersteunende rol goed weten neer te zetten voor ouderen. Ook in de ggz sector zijn op het lokale niveau goede initiatieven neergezet. Daarom wil ik in het WMO traject samen met de desbetreffende organisaties werken aan een intensivering van de onderlinge contacten tussen de gemeenten en de diverse partijen als cliëntondersteuners en ouderenadviseurs. Resultaat van dit tweede invoeringstraject zijn gemeenschappelijk handreikingen zoals modellen voor samenwerking van de diverse vormen van cliëntondersteuning en het lokale loket.

3.3. Mantelzorg

De mantelzorg vormt het cement van onze samenleving, en wordt juist vanuit de WMO filosofie door mij zeer gewaardeerd. Ook de VNG acht de versterking van de mantelzorg een speerpunt bij de implementatie van de WMO. Daarom is het doel van het derde invoeringstraject de versterking van de ondersteuning van de mantelzorg. Daarvoor wil ik in ieder geval bezien hoe ik in goed overleg met de gemeenten en mantelzorgorganisaties een zorgvuldig overgangstraject kan ontwerpen nu de AWBZ subsidieregeling coördinatie vrijwillige thuiszorg en mantelzorg overgaat naar het Gemeentefonds. Vooralsnog streef ik naar een overgangsperiode waarin voor de korte termijn de huidige ondersteuningsstructuur feitelijk niet veel verandert. Samen met de betrokken organisaties wil ik onderzoeken hoe de ondersteuning juist op het lokale niveau goed gestalte kan krijgen. (Inter)gemeentelijke regie is hierbij wenselijk. Ik heb de mantelzorgorganisaties gevraagd een kwaliteitslabel voor de ondersteuning te ontwikkelen.

3.4. Vrijwilligersbeleid

Ook het vrijwilligerswerk dat zich straks zal uitstrekken over alle relevante WMO terreinen voegt zich als vanzelfsprekend in de basisfilosofie van de WMO. Ook hier is het doel om het vrijwilligerswerk op het lokale niveau te versterken. Zoals toegezegd ontvangt u op korte termijn een beleidsbrief vrijwilligersbeleid waarin concrete activiteiten worden benoemd om dit doel te bereiken.

3.5. Persoonsgebonden budget (PGB)

Het persoonsgebonden budget (PGB) heeft zijn waarde in de AWBZ bewezen voor de groep cliënten die zelf vorm en inhoud wil geven aan hun leven. Ook in de WMO zijn er mijns inziens mogelijkheden om dit instrument in te zetten. Doel is daarom om samen met o.a. Per Saldo op basis van praktijkervaringen laten zien op welke manieren en in welke situaties het PGB kan worden ingezet. Gemeenten kunnen dan een zorgvuldige afweging in de keuze voor een PGB maken. Het resultaat van het vijfde invoeringstraject is dat gemeenten kunnen beschikken over concrete PGB instrumenten en -handreikingen. Ik vind het belangrijk om in het voorlichtingstraject ook nadrukkelijk de mogelijkheden van het PGB in de WMO mee te nemen.

Alle vijf hier bovengenoemde invoeringstrajecten gaan in februari van start. De resultaten komen fasegewijs beschikbaar. Eind april zijn de publicaties lokaal loket (informatie en advies) gereed. Daarna komen fasegewijs de overige resultaten beschikbaar.

4. De ontwikkelpilots.

De ontwikkelpilots reiken zowel in de tijd als in betekenis verder dat de in paragraaf 3 beschreven invoeringstrajecten. In betekenis sluiten zij nauw aan bij de geuite wens van de Kamer om middels ontwikkelpilots te laten zien of en op wat voor manier de WMO na 2006 verder uitgebouwd kan worden.

Bij de ontwikkelpilots streef ik nadrukkelijk naar de uitwerking van een combinatie van de acht prestatievelden en de centrale thema's (regierol gemeenten, inclusief beleid, civil society en horizontalisering). Zonder uitpuittend te zijn noem ik als voorbeelden ontwikkelpilots die zich richten op:

- Prestatieveld 1 (sociale samenhang/leefbaarheid) en thema inclusief beleid.
- Prestatieveld 4 (ondersteunen mantelzorg/vrijwilligerswerk) en thema civil society.
- Prestatieveld 7 (oggz/maatschappelijke opvang) en thema regierol van gemeenten.

Verder gaat het bij de ontwikkelpilots uiteraard ook om de beoogde overheveling van onderdelen van de AWBZ functies activerende en ondersteunende begeleiding.

Voor beide typen ontwikkelpilots wil ik samen met gemeenten proeftuinen opzetten om te onderzoeken op welke manier de gemeenten in de toekomst prestaties neer kunnen zetten op de diverse prestatievelden en op welke manier de genoemde thema's uitgewerkt kunnen worden.

Er starten ongeveer 25 pilots. Om de 25 geselecteerde gemeenten heen worden cirkels van geïnteresseerde overige gemeenten opgericht. Dit zijn gemeenten die actief mee willen denken met het thema of het prestatieveld van de onderhavige pilot. Vanuit de pilotgemeente wordt een ambassadeur WMO benoemd die er voor zorgt dat omliggende gemeenten geïnformeerd worden over de resultaten uit de ontwikkelpilot. Op landelijk niveau is het belangrijk dat de ambassadeurs elkaar voeden met ervaringen, maar ook dat het ministerie en de VNG van relevante informatie voorzien worden. Uw kamer heeft met nadruk gesteld dat er gedegen informatie noodzakelijk is voordat een weloverwogen beslissing kan worden genomen over een (mogelijke) verbreding van de reikwijdte van de WMO.

De informatie uit de ontwikkelpilots is van essentieel belang bij de vraag óf en hoe de WMO op een succesvolle manier verbreed kan worden. Voor de proeftuinen die ik wil op zetten rondom de beoogde overheveling van de AWBZ functies ondersteunende en activerende begeleiding zal het overigens niet makkelijk zijn hier goede pilots voor te ontwerpen. Het is immers niet mogelijk om voor een bepaalde tijd in een beperkt experimenteergebied de taken van het zorgkantoor over te hevelen naar de gemeenten en daarbij de rechten van verzekerden tijdelijk op een andere manier invulling te geven. Dat is dan ook zeker niet mijn bedoeling. Toch is het voor een weloverwogen beslissing over de verbreding van de reikwijdte van de WMO noodzakelijk om over gedegen informatie te beschikken voordat een dergelijke stap definitief gezet kan worden.

Samen met relevante kennisinstituten breng ik op dit moment de diverse mogelijkheden in kaart. Het opzetten van simulatiespellen behoort tot de mogelijkheden. Ik zal u over de voortgang in deze ontwikkelpilots informeren.

Ik heb alle gemeenten in Nederland gevraagd zich te melden als zij geïnteresseerd zijn om hetzij als ontwikkelpilot (proeftuin), hetzij als deelnemer van de tweede cirkel betrokken te zijn bij de verdere implementatie van de WMO. De belangstelling is groot, ongeveer 140 gemeenten hebben zich aangemeld. Voor een totaal overzicht verwijs ik u naar bijlage 1 van deze brief. Circa 90 gemeenten hebben zich aangemeld voor de eerste cirkel (de ontwikkelpilots) en circa 50 gemeenten voor de tweede cirkel. Dit betekent dat de selectie van de pilots geen eenvoudige opgave zal zijn, vooral omdat ik naast inhoudelijke criteria ook voor een goede spreiding over Nederland wil zorgen en een goede verdeling over de grote, de middelgrote en (samenwerkende) kleine gemeenten.

Omdat ik tot een zorgvuldige selectie van de ontwikkelpilots wil komen, maak ik een diepgaande analyse van de onderwerpen en thema's. Hiervoor heb ik meer informatie nodig dan waarover ik nu beschik. Ik heb de gemeenten die zich hebben aangemeld per brief gevraagd zo spoedig mogelijk aanvullende informatie te leveren. Dit leidt er toe dat ik meer tijd nodig heb voor een selectie. Medio maart zal ik de definitieve selectie bekendmaken. Ik zal dan ook aangeven op welke wijze gemeenten gefaciliteerd en (financieel) ondersteund worden.

Natuurlijk vormen de gemeenten het vertrekpunt voor de implementatie van de WMO. Het zijn de gemeenten die straks de WMO moeten gaan uitvoeren. Tegelijkertijd hecht ik eraan de relevante veldpartijen bij de ontwikkelpilots te betrekken. Bij de ontwikkelpilots wil ik de cliëntenorganisaties op het lokale niveau bij de opzet, uitvoering en evaluatie van de pilots betrekken. Voor de andere veldpartijen zal dat gebeuren als een bepaalde ontwikkelpilot het werkterrein van een van die partijen raakt.

5. Cliëntenparticipatie en ouderenparticipatie.

Binnen de WMO is een goede invulling van cliëntparticipatie van groot belang. Cliëntparticipatie benader ik vanuit twee perspectieven: het perspectief van de klant en het perspectief van de gemeenten. Het klantperspectief vraagt om instrumenten die cliënten mogelijkheden bieden het gemeentelijke beleid effectief te beïnvloeden. Gemeenten hebben behoefte aan instrumenten die het mogelijk maken burgers en cliënten zo effectief mogelijk bij het beleid te betrekken. Samen met de provincies en de RPCP-en wordt een traject opgezet gericht op het ontwikkelen van instrumenten en andere hulpmiddelen die het mogelijk maken om vanuit beide perspectieven de cliëntparticipatie op het lokale niveau goed neer te zetten. Zo zijn in het land op verschillende plaatsen al goede ervaringen opgedaan die in de vorm van best practices gepresenteerd kunnen worden. Instrumenten ten behoeve van gemeenten belanden in paragraaf 2 beschreven gereedschapskist. Voor de cliëntenorganisaties wordt een handreiking opgesteld 'Hoe beïnvloed ik mijn gemeente'. Ik reken hierbij nadrukkelijk op de inzet en medewerking van de landelijke organisaties. In de toekomst zullen zij vooral gericht zijn op het ondersteunen en faciliteren van de lokale belangenbehartiging. Het zal duidelijk zijn dat de verschillende lokale belangenbehartigers niet over één kam geschoren kunnen worden. Dit betekent dat ik bij de ondersteuning van de lokale belangenbehartiging rekening houd met de eigen aard van die organisaties.

6. De rol van de provincies.

In de WMO krijgen de provincies net zoals in de Welzijnswet een steunfunctie. Provincies bereiden zich nu al, zo blijkt, enthousiast op die rol voor. In veel provincies zijn er in het kader van de WMO al intensieve contacten tussen de provincies en de gemeenten. Overigens richten de provincies zich niet alleen op de kleinere gemeenten, ook de grotere gemeenten tonen interesse in de ondersteuning vanuit de provincie. Vrijwel alle provincies hebben zich bij mijn ministerie als pilot aangemeld. Nu de belangstelling vanuit de provincies zo groot is zal ik in overleg met de provincies bezien welke rol zij in het implementatietraject kunnen spelen. Er blijkt op provinciaal niveau nu al veel ondersteuningsmateriaal in het kader van de WMO voor handen. Samen met het IPO en de VNG wil ik er voor zorgen dat er een intensieve uitwisseling van goede ideeën en ervaringen tot stand komt. Daarnaast worden de trajecten vanuit de provincies en VWS/VNG nadrukkelijk op elkaar afgestemd. Dit past ook zeer nadrukkelijk in de gezamenlijke aanpak die vanuit de verschillende overheidslagen wordt voorgestaan. Medio februari spreek ik met IPO en provincies over de nadere invulling van hun rol.

7. Slot

Samenhangend lokaal beleid om 'meedoen' mogelijk te maken, uitgevoerd dicht bij de burger door een daarvoor goed toegeruste gemeente. Dit is het eindperspectief van de WMO. Burgers nemen hun eigen verantwoordelijkheid passend binnen een civil society waarin we ons verantwoordelijk voelen voor onze naasten en voor ons samen leven. Het doel van de WMO is immers ook dat de onderlinge betrokkenheid van mensen voor hun naasten wordt versterkt: het gaat om 'meedoen' in brede zin dus. De brede WMO stimuleert actieve participatie van *alle* burgers aan de samenleving, jong en oud, mensen met en mensen zonder beperking. Om het einddoel te bereiken ga ik in het implementatietraject zorgvuldig en stapsgewijs te werk. Ik heb daarbij veel oog voor juist de kleine details, de belangen van de burger, de vrijwilliger en de mantelzorger. Ik ben ervan overtuigd dat een rustige en weloverwogen start van de implementatie van de WMO de beste garantie is om het einddoel van de brede WMO dichterbij te brengen.

De Staatssecretaris van Volksgezondheid,
Welzijn en Sport,

drs. Clémence Ross-van Dorp